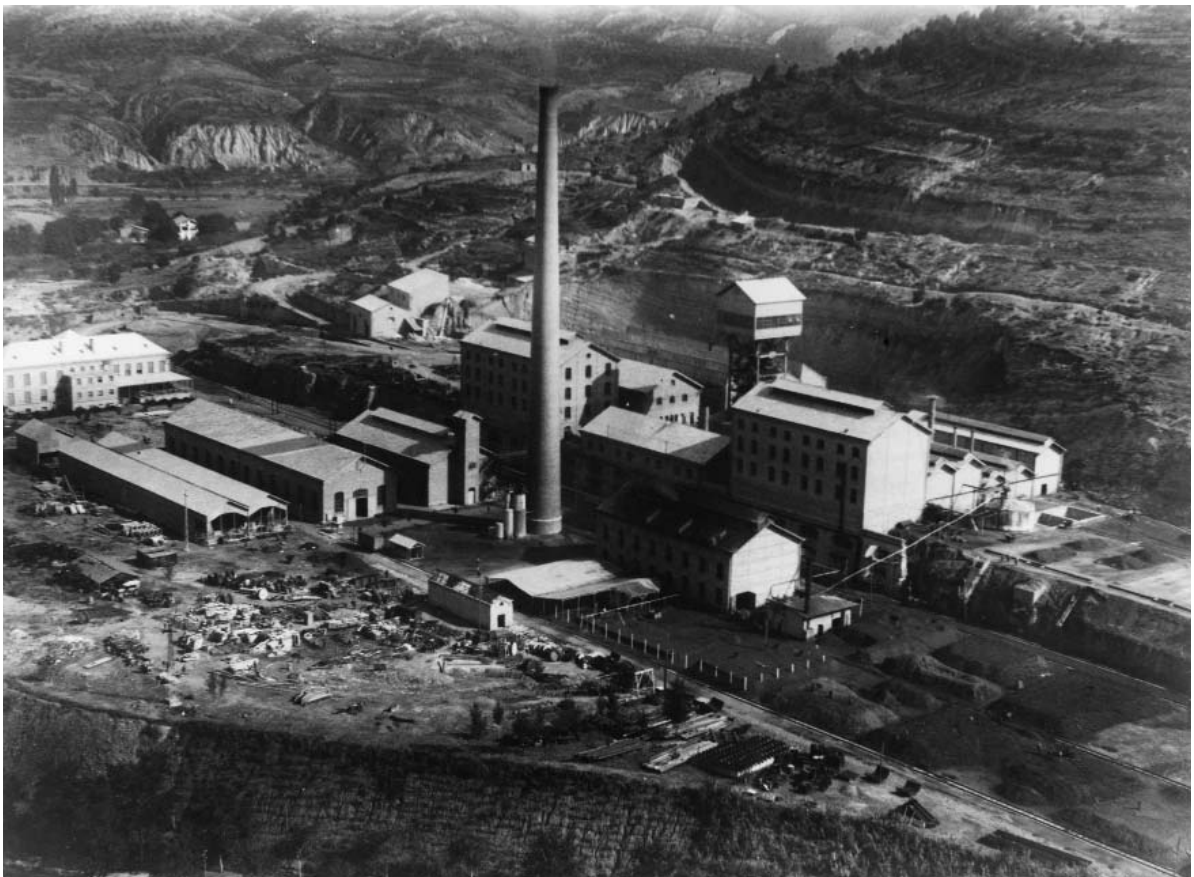

Les lluites pel control de “Minas de Potasa de Sùria, S.A.” durant el primer any de la Guerra Civil (1936-1937)

Albert Fàbrega i Enfedaque

Minas de Potasa de Sùria S.A. Any 1942.

La Societat Anònima “Minas de Potasa de Sùria” (MPS) s’havia constituït el 25 de setembre de 1920 –amb un 81,6% de les accions en mans de la Solvay belga– per explotar els jaciments potàssics de Sùria, que l’any 1912 havien descobert Re-

né Macary i Emili Viader. A partir del 3 de juny de 1921 el 100% del capital de MPS era de la Solvay. Des de la seva fundació el director i altres alts càrrecs de l’empresa eren belgues.

Quan el 18 de juliol de 1936 es va

produir la revolta militar contra la República, que donaria lloc a la Guerra Civil de 1936 a 1939, el director de MPS era Norbert Fonthier i Gravet, que exercia aquest càrrec des de l’any 1926.

Les hores immediatament poste-

riors a l'inici de la revolta militar, pel que fa a la mina de Sùria, són una mica confuses, però els fets sembla que es van desenvolupar de la següent manera:

El dia 20 de juliol, a les 11 del matí, el director de MPS, Norbert Fonthier, s'entrevistà amb un comitè d'obriers de les mines i van acordar tancar l'empresa, i que cadascú se n'anés a casa seva. Hores més tard, abans de les 7 de la tarda del mateix dia, Fonthier i l'enginyer Doroteo Sánchez-Cano van ser detinguts i portats al segon pis de l'Ajuntament on van quedar sota la vigilància d'un milicià. Un dels membres del comitè, José González Atienza, que el darrer any de guerra seria el director de la mina i que, més tard, va ser afusellat pels franquistes al Camp de la Bóta, va visitar a Fonthier i va fer una trucada per encàrrec seu, segurament al consolat belga de Barcelona. L'endemà González Atienza va fer una segona trucada relacionada amb l'encàrrec anterior. El dia 23 de juliol, representants dels consolats belga i francès van recollir a Fonthier a l'Ajuntament de Sùria i el van portar a Barcelona. El 31 de juliol, Fonthier sortia de Barcelona a bord d'una fragata francesa, amb destí a Marsella. En el mateix vaixell hi anava el comte de Godó. Des de Marsella, Fonthier va anar cap a Suïssa, on hi havia estiuant la seva família, i des d'allà, tots plegats, es van dirigir cap a Brussel·les, on van arribar abans del 10 d'agost.

El 6 d'agost, Doroteo Sánchez-Cano, amb altres detinguts, van ser conduïts a la prefectura de policia de la Via Laietana de Barcelona.

El govern belga es va moure ràpid, i, el 10 d'agost de 1936, el cònsol belga de Barcelona, Jules Simon, dirigia la primera d'una llarga sèrie de cartes al conseller de Governació de la Generalitat, Josep Maria Espanya i Sirat¹, on li manifestava la preocupació pel fet que tots els directius belgues de Sùria havien hagut de fugir i les mines estaven aturades. El cònsol escrivia:

En vista de los acontecimientos que se desarrollan actualmente en Cataluña, todo el personal directi-

vo extranjero se ha visto en la obligación de abandonar el territorio español. La mina y la fábrica están actualmente paradas y abandonadas por los representantes directos de la Sociedad.

Por la presente y según instrucciones de mi Gobierno, tengo el honor de reservar todos los derechos de mis compatriotas y le quedaria altamente agradecido se sirviera tomar las medidas necesarias para asegurar la protección de los bienes del personal belga.

El 14 d'agost el cònsol belga dirigia a Josep Maria Espanya una segona carta, on li demanava que contés a la primera i que l'informés de *las medidas que se ha servido adoptar para proteger las instalaciones de la empresa "Minas de Potasa de Sùria S.A."* En la mateixa carta el cònsol ja mostrava el temor a *posibles incautaciones de la empresa.*

En carta de 21 d'agost, dirigida al President del Consell, Joan Casanovas², el cònsol escrivia:

Asimismo he de solicitar de Vd. en nombre de mi Gobierno que no sean considerados como incursos en las responsabilidades de abandono de empresas y en las penalidades impuestas por el Decreto de la Generalidad de 8 de los corrientes y por el decreto del Gobierno Español del 1º del mismo mes a todos los dirigentes de las empresas de mi país que se han visto obligados a abandonar sus respectivos puestos por falta de seguridad personal o por coacción de obreros o milicias ciudadanas.

En la carta, el cònsol informava al President del Consell que les cartes que els dies 10 i 14 d'agost havia enviat al Conseller de Governació no havien rebut resposta.

El decret a què feia referència el cònsol, de data 8 d'agost de 1936 (Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya de 12 d'agost de 1936, núm. 225, p. 1026), en el seu article primer, deia que els propietaris i directors d'indústries que les haguessin abandonat s'havien de reincorporar abans del 15 d'agost a la seva empresa, i, si no ho feien, els obrers elegirien un comitè per gestionar

l'empresa. En l'article segon es deia que, passat el termini sense que s'hagués produït la reincorporació, la Generalitat podria procedir a la incautació de la indústria i de tots els béns que fossin part del negoci i, si calia, als béns personals del propietari o components de la raó social. La Generalitat basava aquest decret el l'apartat 5è de l'article 3r de la Llei d'Ordre Públic de la República, de 28 de juliol de 1933 (Gaceta de Madrid de 30 de juliol), en què es declaraven il·legals les vagues i *la suspensión de industrias.*

El 12 de setembre el cònsol tornava a escriure al President del Consell, Joan Casanovas, on tot recordant-li que encara no havia rebut resposta a cap de les cartes anteriors, li manifestava la *enérgica protesta por el hecho de haber sido nombrado por ese Gobierno un Interventor de la sociedad anónima "Minas de Potasa de Sùria" La referida intervención, cuya finalidad desconozco y cuya justificación ignoro, equivale a una positiva incautación del negocio de aquella Sociedad controlado ya de hecho por los obreros de la misma.*

Aprofitava per recordar que *los elementos directivos de "Minas de Potasa de Sùria S.A." residentes en aquella localidad se vieron obligados a salir del territorio español para salvaguardar sus existencias amenazadas. Mas no por ello las explotaciones hubieran quedado privadas de dirección técnica adecuada, si el Sr. Ingeniero del Estado, Sr. Sánchez Cano, encargado de ella, no hubiera sido privado de su libertad personal y puesto a disposición de aquella Consejería³, a la cual continua.*

L'enginyer de mines Doroteo Sánchez-Cano, que havia estat detingut a Sùria el 20 de juliol de 1936, va ser assassinat a Barcelona el 4 d'octubre de 1936.

La primera resposta de la Generalitat es produïa a través del Departament de la Presidència, el 14 de setembre de 1936, per partida doble. En dos breus oficis, es comunicava al cònsol que s'havia ordenat *en obsequio a la petición de V.S. una información detallada y un estudio especial cuyo resultado tendré sumo gus-*

to en participarle, adelantándole que se procura atemperar la aplicación de las medidas dictadas cuando se trate de industrias intervenidas por extranjeros. En el segon comunicat només es deia que el *Departamento correspondiente está realizando las informaciones oportunas.*

El 15 de setembre, el sotssecretari de la Presidència del Consell trametia còpia d'una de les cartes del cònsol belga al Conseller d'Economia i li demanava informació sobre el tema, el més aviat possible.

El 17 de setembre, Jules Simon escrivia al President del Consell dient que havia rebut la resposta del dia 14 i que esperava que *aquellas medidas por Vd. anunciadas habran de traducirse en una reparación efectiva del abuso de derecho que implica la incautación por los obreros de las Minas de Súría.* Acabava dient que si no es posava fi a *la incautación por los obreros de la empresa de referencia, el Gobierno de mi país se verá obligado a someter la cuestión al Tribunal Arbitral de La Haya.*

El 25 de setembre, el Departament de Presidència responia a aquesta carta de forma molt lacònica, dient només que *cuanto sea de justicia deberá atenderse.*

El 4 de desembre hi hagué una nova carta del cònsol belga sobre el decret de col·lectivitzacions de 24 d'octubre de 1936, que va ser resposta per la Generalitat el 23 de desembre en el sentit de *que se salvaguardaba el capital extranjero que procediera.* Aquestes dues cartes no figuren en l'expedient.

El famós Decret de Col·lectivitzacions de 24 d'octubre de 1936 (DOGC, núm. 302, de 28 d'octubre) establia en el seu article segon que *seran obligatòriament col·lectivitzades totes les empreses industrials i comercials que el dia 30 de juny del 1936 ocupaven més de cent assalariats i també aquelles que, tot i ocupar una xifra inferior d'obers, els patrons hagin estat declarats facciosos o hagin abandonat l'empresa.* En l'article 9è es deia que *en les empreses en què hi hagin interessos de súbdits estrangers, els Consells d'Empresa o els Comitès Obrers de Control, en ca-*

Segell de MPS, empresa col·lectivitzada.

da cas, ho comunicaran a la Conselleria d'Economia, la qual convocarà tots els elements interessats o els seus representants per tractar de l'assumpte i resoldre el que correspongui per a la deguda salvaguarda d'aquells interessos. A aquest article devia fer referència la resposta, del 23 de desembre de 1936, de la Generalitat al cònsol belga.

Segurament perquè tot plegat estava encallat, va ser l'ambaixada de Bèlgica la que va dirigir-se al govern de l'Estat, el 19 de maig de 1937. La raó era una entrevista feta al ministre d'Indústria Juan Peyró⁴, que l'11 d'abril de 1937 havia publicat la Vanguardia⁵, on s'afirmava que el Govern de l'Estat es volia possessionar de les mines de potassa de Catalunya. Al mateix temps l'ambaixada manifestava que el cònsol de Barcelona no havia rebut resposta a les queixes sobre la col·lectivització de Minas de Potasa de Súría.

El 25 de maig de 1937, el departament de Política y Comercio Exteriores, del Ministerio de Estado, des de València, es dirigia al President de la Generalitat de Catalunya dient que havia rebut aquesta demanda de l'ambaixada belga i que els digués què era el que s'havia de respondre.

El 22 de juny de 1937, el secretari de Relacions Exteriors de la Generalitat, Rafael Closas i Cendra, escrivia al Conseller d'Economia dient-li que el 15 de setembre de 1936 els havia demanat informació sobre el tema de les mines de Súría i que no havia rebut cap resposta, de manera que tornava a enviar una còpia d'aquell ofici per si s'hagués extraviat. Al ma-

teix temps els demanava què era el que s'havia de dir al Ministeri d'Estat del Govern de la República, el qual al seu torn havia demanat a la Generalitat què era el què havia de dir a l'ambaixada de Bèlgica.

Finalment, el 6 de juliol de 1937, el Conseller d'Economia, Joan Comorera, donava resposta a la qüestió i liquidava definitivament el tema pel que fa a la Solvay. En la seva resolució deia:

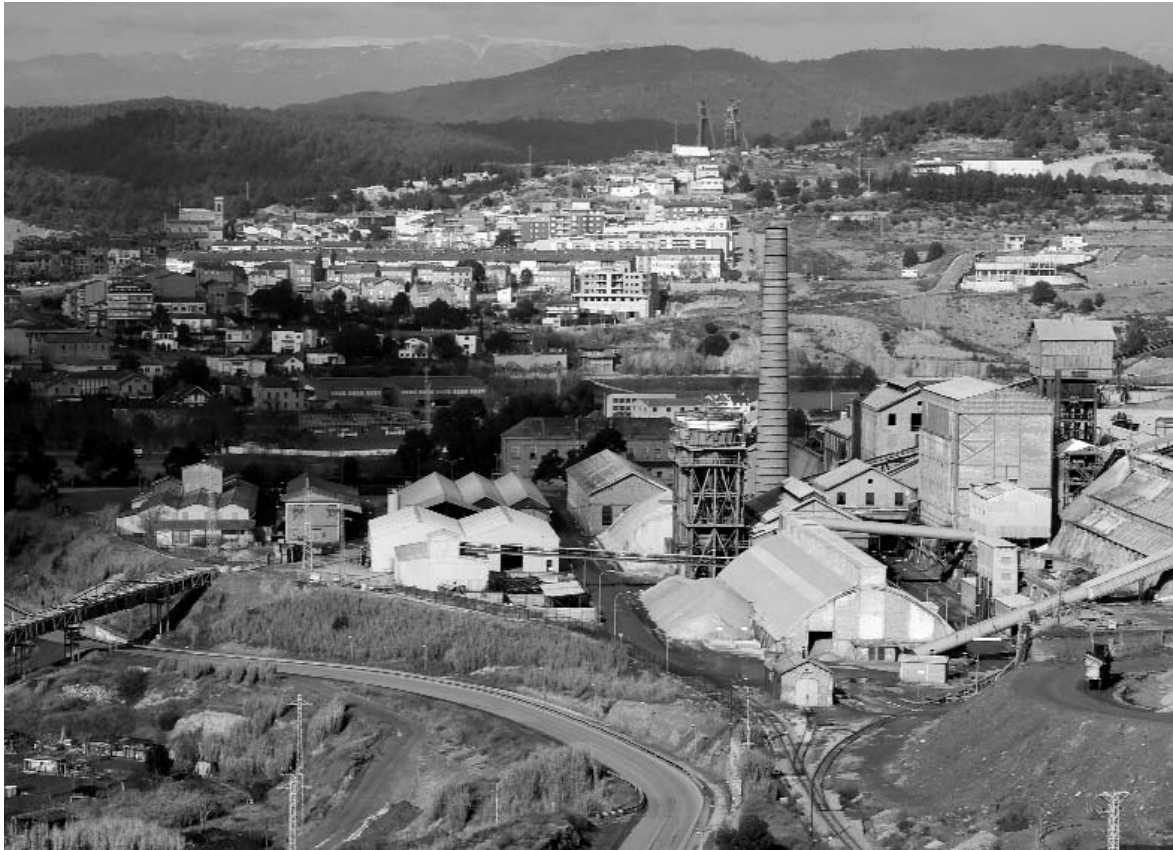
1er.- Que "Minas de Potasa de Súría, S.A." es vegé afectada per les mesures d'ordre públic adoptades pel Govern de la Generalitat d'acord amb la Llei de 28 de Juliol de 1933, entre les quals figuraven la intervenció i àdhuc la incautació de les indústries i comerços on hi hagués perill de suspensió de treball amb les consegüents dificultats d'ordre públic.

Que posteriorment, el 26 de Març de 1937, fou objecte de col·lectivització la Societat Anònima esmentada, de conformitat amb el Decret de 24 d'Octubre del 1936.

2on.- Que segons el que disposa l'esmentat Decret de Col·lectivitzacions, amb força legal d'obligar a tot Catalunya, les empreses col·lectivitzades i per tant "Minas de Potasa de Súría, Empresa Col·lectivitzada", s'han fet càrrec de tot l'actiu i el passiu de les antigues societats anònimes en les quals s'han subrogat, deixant però salvats els interessos estrangers i les compensacions socials que procedeixen a favor dels antics patrons, de conformitat també amb l'al·ludit Decret.

3er.- Que com sigui que l'actiu i el passiu de "Minas de Potasa de Súría, S.A." a què es refereix la nota i la comunicació de l'Embaixada, corresponen legalment a l'empresa col·lectivitzada, res no tenen a veure els antics patrons quant a la marxa i existència de la societat poguent solament reclamar les compensacions a què s'ha fet esment.

4rt.- Que els interessos estrangers en "Minas de Potasa de Súría, S.A." s'han de reclamar per

La mina de Sória, actualment Iberpotash S.A. Al fons el poble de Sória.

llurs titulars d'acord amb el que disposen els articles 9 i 36 del repetit Decret el qual senyala el camí a seguir.

5è.- Que tractant-se d'una empresa explotadora de sals potàssiques sempre s'ha de tenir en compte l'Ordre de 24 d'Abril darrer dictada pel Ministeri d'Indústria del Govern de la República en la qual i tenint en compte les raons de caràcter tècnic que produïen en la llei bàsica de sals potàssiques del 1918 la caducitat dels drets dels concessionaris quan sospenien els treballs amb el risc de la pèrdua total dels jaciments, disposició segons la qual han caducat les concessions de "Minas de Potasa de Sória, S.A." per abandonament i, per tant, s'haurà de prendre per base de fixació de les indemnitzacions que procedeixin als interessos estrangers; ja que la repetida Ordre reconeix la personalitat de les empreses col·lectivitzades confirmant-les en el seu càrrec de direcció i administració i això afec-

ta, indubtablement, els interessos dels accionistes de la societat esmentada.

La referència que fa Comorera a la llei de sals potàssiques de 1918 deia, en l'article 7, que l'explotació de la potassa, un cop començada, havia de seguir mentre el govern no autoritzés la seva suspensió i, en l'article 8, s'afirmava que, en aquest cas, les suspensions es considerarien com un abandonament o renúncia de les concessions, les quals es declararien caducades.

Aquest dictamen del Conseller d'Economia es va trametre al Secretari de Relacions Exteriors, el qual, el 31 de juliol de 1937, el va remetre al Secretari General del Ministerio de Estado del Govern de la República. El 9 d'agost de 1937, el Departament de Presidència de la Generalitat va enviar còpia d'aquesta resolució al cònsol de Bèlgica a Barcelona.

Amb això es va tancar l'expedient.

Però la lluita pel control de la potassa seguia.

El procés de col·lectivització de

MPS no va fer-se sense tensions en el bàndol republicà. L'anarquista José Peirats⁶ escrivia l'any 1962:

Se comprenderá fácilmente que la revolución hubo de chocar de inmediato con los tiburones del comercio internacional. Se repetían las reclamaciones consulares y barcos de guerra ingleses insinuaban movimiento frente a Barcelona. La CNT tuvo que humillarse a publicar una lista de 80 firmas extranjeras inmuniadas. Figuraban en la nómina comercios, fábricas, compañías y hasta iglesias anglicanas. Entre aquéllas, Riegos y Fuerza del Ebro ("La Canadiense"), Sales Potásicas de Sória, etc. Pero las moderadas recomendaciones de los comités no fueron siempre atendidas por los sindicatos y mucho menos por los militantes revolucionarios⁷.

El paràgraf de Peirats ja trasllueix ben clarament les lluites que des del primer moment va haver-hi sobre la forma de gestionar l'economia de la zona republicana.

La debilitat de les autoritats legí-

times republicanes, en els primers mesos de la revolta, era pública i notòria. Així, en la carta que hem comentat, de 17 de setembre de 1936, el cònsol belga recordava que si el personal directiu y técnico de la Minas de Sùria hubo de abandonar sus puestos fué porque las Autoridades legítimas de este país carecían de fuerza necesaria para asegurar sus personas y bienes, como lo han demostrado desgraciadamente los acontecimientos que se vienen desarrollando en esta ciudad y en otras poblaciones de Cataluña.

Però, per altra banda, entre els propis comitès i dirigents anarquistes no hi havia gaire acord sobre què calia fer en cada cas. Fins i tot quan va aparèixer el decret de col·lectivitzacions, i la conselleria d'Economia era en mans dels comunistes, es feia difícil controlar les iniciatives obreres. Així veiem que Comorera diu, en el seu escrit, que MPS es va col·lectivitzar el 26 de març de 1937, però sabem que el 12 de novembre de 1936, dues setmanes després de l'aparició del decret, l'Assemblea General de treballadors de MPS va elegir el Consell d'Empresa que havia de dirigir "Minas de Potasa de Sùria, Empresa Colectivizada". D'aquesta forma, els treballadors no van fer cap cas de l'ordre de la direcció de la CNT de no col·lectivitzar MPS. La data que dóna Comorera devia ser la de la formalització d'una situació que, de fet, ja era una realitat des de molt temps abans.

Aquestes divergències internes, sumades al fet que la potassa era un producte estratègic, sobre el qual hi havia grans interessos estrangers, van fer que tant la Generalitat com el Govern de la República tractessin de controlar-la. La Generalitat ja havia quedat al marge de la gestió de la potassa, perquè l'Estatut de 1932, en el seu article 17, reservava el control de les mines de potassa a l'Estat. Però el govern republicà tampoc va poder fer-se amb el control de MPS. Les declaracions del ministre d'Indústria, Juan Peyró, a la Vanguardia, l'11 d'abril de 1937, ho deixaven ben clar. Peyró, després d'indicar que les mines estaven aturades, a causa de molts pro-

blemes que no especificava, deia:

El propósito del Estado es incautarse de las minas, de acuerdo con los propios trabajadores. Yo me propongo crear un organismo para intensificar el comercio exterior de las sales de potasas, que estará integrado por obreros de la CNT y UGT, por un representante del Gobierno central y otro del de la Generalidad.

La solución de este problema, creado por las actuales circunstancias en la cuenca de Sùria, es de una extraordinaria importancia económica.

També el fet que el govern de l'Estat preguntés a la Generalitat que era el què s'havia de fer amb les mines de Sùria i amb les reclamacions belgues, demostra que, tot i que el tema era competència de l'Estat, no sabien pas que fer, ni com controlar la situació.

El més de setembre o octubre de 1937, la Comissió d'Indústries de Guerra (CIG) de la Generalitat va crear la unitat F-10, de la qual formava part les mines de Sùria, on es va fer una instal·lació industrial per a l'obtenció de brom, que va començar a funcionar el juny de 1938. El brom s'usava com a antidetonant en les gasolines. Per altra banda, el mateix mes de juny de 1938, el Conseller d'Economia, Joan Comorera, va crear la Comissió Interventora de les Mines de Sals Potàssiques de Catalunya, amb l'objectiu d'acabar amb el desgavell a les mines i fer-les productives. En el bàndol republicà, dos anys després de l'esclat de la guerra, ningú havia aconseguit compaginar els interessos de totes les parts i posar ordre en les mines de potassa. Aquella Comissió Interventora tampoc va poder tirar endavant les mines, i l'únic que va fer va ser provocar tensions i problemes amb la Comissió d'Indústries de Guerra. Si això tenia relació o no amb el fet que la CIG estava controlada per ERC, mentre que el departament d'Economia era en mans del PSUC, no podem assegurar-ho. Però el cas és que la CIG, creada el 7 d'agost de 1936, va ser dissolta el 18 d'agost de 1938 i les fàbriques de guerra van passar a dependre de

la Sots-secretaria d'Armament del Ministeri de Defensa del govern de la República⁸.

Fet i fet, MPS va continuar sota el control del Consell d'Empresa d'obrers, fins al final de la guerra, i mai es va poder fer funcionar mitjanament bé l'explotació de la potassa.

NOTES

1. Josep Maria Espanya i Sirat, d'Esquerra Republicana de Catalunya, va ser conseller de Governació del 30 de març de 1937 al 28 de setembre de 1936.
2. Joan Casanovas i Maristany (Sant Sadurní d'Anoia, 11.8.1890-Valràs, 7.7.1942) va ser President del Consell Executiu de la Generalitat del 31.7.1936 al 28.9.1936.
3. Es refereix a la Conselleria de Governació.
4. Juan Peyró i Belis (Sants, 18.2.1887-Paterna, 24.7.1942), membre de la CNT, va ser ministre d'Indústria del govern de la República des de novembre de 1936 fins al maig de 1937.
5. *La Vanguardia*, 11.4.1937, p. 5.
6. Josep Peirats i Valls (Vall d'Uxó, 15.3.1908-20.8.1989) anarquista molt crític amb la participació de la CNT en els governs republicans.
7. [Peirats, 2006, p. 137]
8. Gaceta de la República, núm. 230, 18.8.1938, p. 806-807.

ARXIU

Arxiu Nacional de Catalunya (ANC). Expedient de correspondència amb el consolat de Bèlgica, relativa a diverses reclamacions amb referència a l'empresa "Minas de Potasa de Sùria S.A.", ANC1-1-T-5928

BIBLIOGRAFIA

- FÀBREGA, A. (2009), *Cum Grano Salis. La sal i la potassa a Sùria (1185-1982)*, Sùria: Ajuntament de Sùria i Iberpotash, S.A.
- MADARIAGA, F. J. (de) (2003), *Las industrias de guerra de Cataluña durante la Guerra Civil*, tesi doctoral, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- PEIRATS, J. (2006), *Los anarquistas en la crisis política española (1869-1939)*, Buenos Aires: Libros de Anarres.

Albert Fàbrega i Enfedaque
Estudis